

АУРОБИНДО ГҲОШ ТАЛҚИНИДА ИНСОН БОРЛИҒИНИНГ АНТРОПОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Ж. С. Раматов

Тошкент давлат транспорт университети “Ижтимоий фанлар” кафедраси
мудири

Л. А. Валиев

Тошкент давлат транспорт университети таянч докторанти
valiyevl33@gmail.com

М. Н. Хасанов

Тошкент давлат транспорт университети ассистенти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ауробиндо Гҳош фалсафасида инсоннинг олий онгини таъминловчи ирода ва унинг кучи тўғрисида ҳамда ирода эркинлиги ҳақида сўз боради. Бундан ташқари ҳақиқий “мен” одамзотнинг табиатини талқин қилувчи илоҳий моҳият эканлигини тушунтириб ўтганмиз. Шу билан бирга инсоннинг ғайритабiiй қобилияти бу унинг юқори ондан мукамалликка қараб ўтиб кетганлиги ва янги руҳий куч инсоннинг ҳақиқий камолот йўли, чин бахти ва ҳаёт қонунидир.

Калит сўзлар; Ирода, шахс, жамият, ирода эркинлиги, илоҳий севги, маъшуқа, ёр, Тангри, Худо, туганмас энергияси, виталистика, Супермен, инсон “мен” и, комил инсон, ҳаёт ва материя, материализм даври, Йога, тариқат, Нақшбандия, идеал шахс.

ABSTRACT

In our article we are talking about the will and its power in the philosophy of Aurobindo Ghosh, which provides the higher consciousness of man, as well as free will. We have also explained that the true self is a divine entity that interprets human nature. At the same time, the supernatural ability of man lies in the fact that he has passed from the subconscious to perfection, and that the new spiritual power is the true path of man to perfection, true happiness and the law of life.

Keywords; Will, man, society, free will, divine love, madam, companion, God, God, infinite energy, vitalistics,

Superman, human "I", perfect man, life and matter, age of materialism, Yoga, sect, Naqshbandi, ideal man.

КИРИШ

Инсон ҳаёти одатда ўзининг еҳтиёжлари ва истакларининг ўсишини қондиришдан ҳамда жамият олдида ўзини эътироф этишга ва ҳар соҳада мукамаллик томон ҳаракат қилишдан иборат бўлиб қолмоқда. “Бундан сўнг эса ирода эркинлиги шахсни тур хил завланишларга чорлайди. Ҳайвонот ва ўсимлик дунёсида шуни эътироф этамизки она табиатнинг турли хил тириклик шакллари битмас – туганмас энергияси қандай қилиб ўзи – ўзидан инстинктив тарзда намоён бўлиши, уни автоматик импульсга қанчалик буйсунишини кўришимиз мумкин”. Бу позициядан тўғри сабабиятни танлаб олиш мушкулдир аммо, Ауробиндо Гхош бунинг талқинини тўғри очиб берган файласуфлардан биридир. Аслида инсоннинг бундай чалкашликларга дуч келиши унинг барча муаммоларнинг асл моҳитини тушунмаслигидадур. Бунга мисол тариқасида немис файласуфи Фридрих Нетшининг “виталистик” фалсафасини мисол қилиб келтиримиз мумкин. Унинг талиқинига қарасак, вазифа ўзининг асл ва ҳақиқий “мен”ини топаолмаган ва ҳозирда аниқ моҳияти бўлмаш инсоний ҳолатидан суперменини ривожлантиришгача бўлган сабабиятдир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР

Адабиётларимизнинг барчаси хориж адабиётларидан ташкил топган бўлиб, асосан мақоламиз мавзуси асосида йиғилган. Мана шу адабиётларимиздан Булгаков С.Н., свящ. Тихие думы ва Ауробиндо Гхош. Человеческий цикл асарларида инсон ҳаётининг олий мақсади ва инсон онгининг Supermind даражалари кўрсатиб ўтилган. Бундан ташқари Cooper J. The ancient teaching of Yoga and the spiritual evolution of man. L. ва H.Chaudhuri нинг Sri Aurobindo: the prophet of life divine. Calcutta адабиётларида қадимги Ҳиндистон динларидаги табақаланиш масаласи кенг ёритилиб, бундай ижтимоий табақаланиш ҳинд ҳукуматида ҳозирда ҳам сақланиш сабаблари айтиб ўтилган ҳамда бу манбаларимиздаги маълумотларда шахсий таҳлилларимиз ҳам киритилиб ўтилган.

НАТИЖАЛАР

Гхош ўзидан кейин жуда катта мерос қолдиргани ва бу меросни ундан кейин унинг шогирдлари ва ҳозирги авлодлар чуқур ўрганаётгани келтирилди. Бундан ташқари Гхош

қилган ишлари натижаси улароқ 1972 йилда Ҳиндистон ҳукумат ва Юнеско қарори билан мутаффақир ижодининг 100 йиллигини таваллудини кенг нишонлади. Шу муносабат билан буюк файласуф ижодининг 30 йиллик “Асарлар тўплами” ни нашрдан чиқариб илм аҳлига тақдим қилингани айтиб ўтилди. Гхош асарлари оддий назария эмас балки амалий фанларни ўз ичига олган улкан меърос ҳисобланади. Файласуф ғоялари улкан савияга эга кўп қиррали фикрлардан ташкил топган бўлиб, метафизика, тарих, фалсафа, социология, психологиянинг кўпгина саволларини ечимини ўзида акс эттирган эди. Бундан ташқари Шри Ауробиндо ажойиб адабиёт танқидчиси, оммавий матнларнинг таржимони, маънавий ва маърифий шеърлар муаллифи ҳамда шеърый назарийчи ҳисобланади. Унинг асарларида баён қилинган барча назарий хулосалар ўзининг тадқиқод ишланмаларининг натижаси ҳисобланади. Унинг буюк хизматлари бутун жаҳон фалсафаси ривожига улкан ҳисса қушди. Ўрта асрлардан буён Беруний, Фаробий, Ибн Сино каби буюк қомусий олимлар етишиб чиқмаган Марказий Осиёда Гхош уларнинг давомчиси эди. Ҳинд диёрининг узида ҳам кўпгина соҳаларни мужассамлаштирган етук олимларнинг топиш мушкул.

МУҲОКАМА

Нобел мукофоти совриндори машҳур ёзувчи файласуф Робиндранат Тагорнинг айтишича Шри Ауробиндо Ҳиндистон юрагининг сеҳрли овозидир. Раин Роланд эса “у бизнинг замонамизнинг энг буюк мутафаккири” деб атади. Гхош аслида Ҳиндистонда инқилобий, миллий озодлик ҳаракати ташкилоти аъзоси сифатида фаолият юритиб келган. Мутафаккир шунингдек юқори эътидодли шоир ва эпик шеърый тўпламлар яъни, “Савитри” муаллифидир. Унинг билимлари Европа таълим тарбияси билан суғорилган, она юрти ан – аъналари, маданияти тўғрисида кам тасаввурга эга эмасди. Шунингдек юқорида ёзганимиздек ўз ота – онасини ҳам унча яхши билмас эди. У ватан, қариндош – уруғ ва ватанининг урф – отадларидан йироқда мустақил равишда униб – ўсди. Бу мустақиллик – эркин руҳ эди. Шри Ауробиндонинг бизга берган дарсларидан энг муҳими эркинликдир. Файласуф бу мустақилликни Эвропада 14 йил давомида яшаб ўрганди.

Жаҳон тарихида Христианлик ва будпарастлик таълимотларида руҳий кучларнинг бўлиниши ва қутбланиши янги тарзда кўзга ташланмоқда. Сергей Николаевич Бўлгаковнинг таъкидлашича “ҳозирги кунга қадар сақланиб қолган насроний бўлмаган динлар ўзларининг олдинги ҳолатини йўқотиб Христианлик дини

билан адоватга келиб душманлик ҳолатига тушиб қолишди”[1 - 136]. Бу эса бошқа динлар ўртасида ҳам душманлик белгиларини пайдо қилди. Гхош эса ана шу динлар фалсафасини бирлаштиришга ҳаракат қилди. Улар неоплатонизм, христианлик ва ведантизм. Булар орасига Интеграл Йоганинг йўқлиги бу унинг одатий будпараст диний фалсафа бўлиб қолмоқда. Бу Брахманнинг таълимоти бўлиб, шахсиз руҳий тамойил яъни бошисиз бошланиш каби мавжуд фазо ҳамда ўзи ва барча нарсанинг сабаби сифатида мавжуддир. “Дунё ўзининг дастлабки принцип эволюцияси жараёнида пайдо бўлади ва бў эса тўғри ҳолатда пантеизмга олиб келади. Кейин фазо ўзининг келиб чиқишига қайтади. Бу жараёнда ўз – ўзидан шундай савол туғилади, шу ўринда инсон қандай жараёнда бўлади? Унинг фикрича бу жараён Брахманнинг фаол қисми бўлган олий ҳокимият кучи билан амалга оширилади. Бундан ташқари, бу ҳолат нафақат руҳий ва ҳаётий табиатнинг кўриниши балки, инсон жисмоний танасининг суперментал ҳолатига ўзгариши ҳамдир”[2 - 122]. Бундай руҳий ўзгаришли инсон танасида ҳеч қачон касаллик бўлмайди ҳатто аломатлари кўзга ташланмайди ва ўлимдан кейин одамларнинг тирилиши ва янги ирқий гностик суперменталининг бошланиши деб тушунилади.

Бир ўйлаб кўрайлига Гхош нега ўз олдига бундай қийин вазифани қўйди? Дарҳақиқат, “тарихда бу масала бир неча минг йиллар олдин ҳал қилинганини Исо Масих тимсоли фалсафасида кўришимиз мумкин. У ўлимдан тирилиб ўз черквини яратди”[3 - 810]. Бунда Гхош ҳеч қачон ҳижолат тортмайди. Мутафаккир ҳар қачон насронийлик динининг мағлубияти тўғрисида ўйлайди ҳамда ўзининг тирилиш ва ўзгариш дастурини илгари суради. Охир оқибат бу асосий масалада бутпарастлик насронийликка яқинлашади ва тирилиш ғоясини қабул қилади.

Гхош фалсафасида диний тушунча инсонга таъсир қиладиган ва шахс орқали намоён бўладиган, зарур булса, унинг тузулиши ва технологиясини ўрганиш, фалсафий матнини тушунишда герменевтик ҳаракат қилишга ёрдам беради. Файласуф ўзининг диний қарашларини давом эттирар экан у шундай дейди: Инсон барча нарсага қодир чунки, ҳар бир инсонда худо бор у ишларнинг рўёбини амалга оширувчи ва илоҳий ҳаётнинг мақсадидур.

Гхош бутун тарихни догматик тарзда қолишни хоҳлайди ва уларни қисмларга бўлишни хохламайди ва Шарқ Гегили сифатида ақл қонунларидан ҳаёт келиб чиқиш фикрини биров инкор этмаганган ҳолда Фарб Гегилдан ажралиб туради ва онгнинг ҳар қандай типига қараганда ҳаётнинг нисбий мустақиллиги ҳақида фикр юритишни афзал кўради. Юқорида келтирилган Шарқ ва Фарб Гегили деб

ёзганимиз бироз бизни чалкаўтириши табиий ҳол аслида, асосий қаҳромонимизни кўпгина файласуфлар “Шарқ Гегили” дея эътироф этади. Файласуф фикрларини ижодий таҳрирлаб ўз фикрламизни берар эканмиз ҳар бир давр мобайнида биз тарихий даврларнинг ўзига хос хусусиятлари била оламиз ва шу билан бирга айрим элиментларни сояга ўхшаб кўришимиз мумкин бошқалари эса, ҳаётнинг ёруғлиги тмон ҳаракатланиб, даврнинг умумий кўриниши ҳамда унинг асосий оҳангини белгилайди. Аммо буларнинг ҳаммасининг ортида фақат инсон ақлининг ривожини ётади ва шунинг учун ҳам Гхош таъбири билан айтганда ақл ҳаётни ривожлантиради.

Файласуфнинг онгининг кучига шунчалик кўп ишончи пайдо бўлишига антик давр фалсафининг таъсири ва ўрни катта бўлиб Гхош юнон фалсафаси билан яхшигина танишиб чиққанидан далолат беради. Лекин юқоридаги инсон онгини очиб берувчи бешта психик босқичлардан учтасини тушунтириш учун қадимги Ведалар фалсафасига мурожаат қилади. “Гхош фалсафаси жамият ривожининг биринчи босқичини анъанавий рамзийлик сифатида тушунтиради. Юнонларда табиат худоларига қурбонликлар келтириш ва инсонларни бундай алдовларга ишонтириш савдогарчиликнинг ривожига сабаб бўлган”[4 - 220].

Юқоридаги қадимий рамзийликнинг моҳияти нимада деб ўйлашимиз мумкин? Белгилар ҳар вақт ниманидир ифодалайди. Гхош фалсафасига назар ташласак Ҳиндистондаги кастачиликни алоҳида тартибга солишга ҳаракат қилиш ва бу тизимни ривожлантириш жамиятнинг иқтисодий ўсишидан вужудга келмаган дея таъкидлайди. Ҳақиқатан ривжланган давлатларни иқсодий кўрсаткичларига эътибор қаратадиган бўлсак, ривожланиш ўзининг орқасидан истамаган ҳолатимизда жамиятда табақаланишни вужудга келтиради. Яъни давлатнинг иқтисодий ўсиши маълум бир инсонларни ҳаддан зиёд бой бўлишига ва маълум бирларни ўта қашшоқлашиб кетишига сабаб бўлади. Файласуф худди мана шу ҳолатни назарда тутиб ёзмокда, ҳинд жамиятининг касталашуви қадимдан инсонлар ўртасида диний тушунчалар ва аънаналар оқибатида юзага келганини алам билан ёзмокда.

Гхош ўз фикрларини давом эттирар экан, ижтимоий табақаланиш бу динда илоҳий ҳақиқат яъни Худо ўзининг танасидан тўртта кастани чиқариб бизга тақдим этди ва бу фалсафага кўра “Худо инсоният жамиятига билим ва донолик, куч – қудрат, илоҳий уйғунлик ва ҳалол меҳнат тимсолини одамлар тимсолида тақдим этди. Худо брахманларни илмли ва ақлли қилиб яратди сабаби, брахманлар Худони билмларини одамларга ўргатади, қонун қоидаларни тузади ва жамиятда яратган қонун қоидалари билан одамлар орасида тартиб интизомнига риоя

қилишини кўрсатиб беради”[5 - 65]. Кшатрийлар эса брахманлар яратган қонун қоидаларга инсонларни буйсунишини таъминлайди бундан ташқари улар ҳокимият одамлари бўлиб брахманлар буйсунади. “Вайшийлар жамиятдаги ишлаб чиқариш ва етказиб бериш учун яратилган одамлар ҳисобланади ва охирги касталар бу шудралар ёки хизматкорлар, айрим адабиётларимизда куллар ёки ҳазар қилинганлар деб аталади лекин Гхош таъкидлашича юқорида берилган таърифлар ҳато албаата бу ўзимнинг шахсий фикрим сабаби, Худо ҳар кастага таълуқли инсонларни ўз вазифаси ва хизмати бор бесабаб уларни ўз – ўзидан яратмаган деб назарда тутуди”[6 - 872].

Гхошнинг бу фикрларига қараганда кастачилик илоҳий неъмат ва уни Тангри инсонларга тухфа этган. Юқоридаги фикрларимизда ҳинд ҳукуматидаги ижтимоий табақаланиш ҳолатини биров қоралаганимиз яққол намоён бўлади лекин ҳозирда ёзилган файласуфимиз фикрлари бунга қарши чиқиб қолгандек бўлмоқда ва у бу жараённи ёқлагани билиниб турибди. Аслида файласуф бу жараён диний таълимотлиги ва бу фалсафа инсонлар онги шуурига сингиб худди томирида оқиб турган қон сингари муҳим аҳамият касб этиши ва уни чиқариб ташлагудек бўлса ҳаёт тўхтаб қолгудек бўлиб қолганини эътироқ эътади. Лекин жамиятдаги кастачиликка Ганди, Тагор ҳамда ҳозирдаги ҳукумат сингари Гхош ҳам қарши бўлганини асарларида кўп бора учратамиз.

Мутафаккир бундай таълимотни қадимги Ҳиндистон тарихидан бошлаб ўзгартишга киритилмасдан сақланиб келинганлиги, одамлар ўзларини Брахман танасинининг бир қисми сифатида қараши ва бу билан фахрланиши яъни “Брахма худосининг бошидан Брахманлар, қўлларидан жангчилар, сонларидан вайшийлар, оёқларидан шудралар яратилганлиги улар учун ғурур ва ифтихор тўғдириб келган. Лекин жамиятнинг хатоси инсонлар тўғри йўналиш кўрсатмагани”[7-] дейди файласуф, шунинг учун ҳали ҳам бу кастачилик яъни ижтимоий табақаланиш одамларнинг орасида нифоқ солиб келмоқда. “Гхош фикрича бу жараённинг шу кунгача ўзгаришларсиз сақланиб қолиши консерватив тизимни пайдо қилган ва шу ўринда инсонлар ҳаётида биринчи ўринга чиқиб маънавий диний элементларни ҳам ўз ичига олган” [8]. Аммо бошқа жиҳатдан иқтисодий, сиёсий ва ахлоқий томонлардан одамлар ҳаётида ўзини – ўзи таъминлай олмагани сабабли бўйсунувчи ва тасалли берувчи вазифасини бажаради. Айнан шу даврда қадр – қиммат, ор – номус ва ватанпарварлик каби ижтимоий ғоялар шаккланади. “Хусусан Брахманларда поклик, тақводорлик, маънавий қадрият ҳамда билимга ҳурмат идеаси, кшатрийларда жасорат, куч – қудрат, ҳуққ – атворнинг олийжаноб фазилати, вайшийларда одоблийлик,

хушмуомилалик, ишбилармонлик, соғлом ишлаб чиқариш, ҳолол тижорат ғоялари, шудраларда эса итоаткорлик, фидокорона меҳнат қилиш ҳамда буйсуниш туйғулари пайдо бўла бошлайди”[9]. Аста секинлик билан бундай жонли психологик инсон келиб чиқиш ғояларини аъанавий қадириятларга яъни инсон ўзининг ижтимоий ролини шахсий эъстидотларга эмас балки оилавий урф одатлар ва диний маросимларга хос равишда бўшатиб беради. “Файласуф бу фикрлари билан ҳинд жамиятидаги кастачиликнинг асл моҳияти ҳозирга қадар умуман бошқача талқин қилиниб ўз асл моҳияти батамом юқолиб кетганини тушунтириб ўтмоқда” [11]. “Юқорида ёзганимиздек ижтимоий табақаланиш ўруғ аймоқчилик ёки аждодларининг келиб чиқишига эмас балки ўз қўлидаги касб – ҳунар ва маҳоратига қараб барча касталар ўз ишининг моҳирлари сифатида қаралган, бора - бора “каста” сўзини “табақланиш” сўзига нотўғри қўлланиши инсонлар онгига батамом ўзга фикр тўғдира бошлаган” [12] шу билан жамиятда инсонларнинг ўртасида айирмачилик юзага келганини айтиб ўтмоқда.

ХУЛОСА

Хулосаларимиз шуни кўрсатадики, Гхошнинг фалсафий антропологиясида инсоннинг келиб чиқиши ва инсон онгининг қандай кучга эга эканлиги тасвирланади. Бунда мутафаккир ҳинд жамиятининг энг оғир нуқтаси бўлган табақаланишни умуман рад этадиган усуллардан фойдаланиб, одамлар онгига барча инсонлар бирдек ҳуқуққа ва бирдек насл – насабга тенглигини ҳамда Худонинг олдида бир хил мавқега егалигини кўрсатиб ўтади. Бундай таълимотлар ҳинд файласуфларининг кўпгина қарашларида учрайди яъни табақаланишга қарши ғоялар, файласуф ҳам инсонлар ҳар қандай насл насабидан қатъий назар оллоҳ олдида ҳамда ҳаттоки жамиятда тенглигини исботлашга ҳаракат қилади. Лекин ҳануз ҳинд жамиятининг энг оғриқли нуқтаси бўлиб келаётган ва Ҳиндистонни ривожда тўсиққа айланиб қолган бу ҳолат ҳинд ҳукуматини ташвишга солиб келмоқда.

REFERENCES

1. Булгаков С.Н. свящ. Тихие думы. – М.:, 1996. – С. 136
2. Chaudhuri H. Sri Aurobindo: the prophet of life divine. Calcutta.: 1951. - P 122
3. Валиев Л.А. Ауробиндо Гхошнинг ижтимоий – фалсафий қарашларида инсон ақли. Academic research in educational sciences. Scientific Journal. Тошкент, 2021 феврал. № 2. 808 - 815

4. Cooper J. The ancient teaching of Yoga and the spiritual evolution of man. L., 1979. - P 220
5. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. – М., 1990. – С. 65.
6. Валиев Л.А. Ауробиндо Гхош фалсафасининг маърифатпарварлик ғоялари. Oreantl renaissance. Innovative educational, natural and social sciences journal. Тошкент, 2021 йил - №-4.Б 568-574
7. Бродов В .В. Интегральная веданта Ауробиндо Гхоша // Общественно – политическая и общественная жизнь в Индии. М.: 1962. С.163
8. Л.А.Валиев. Гхош таълим концепциясининг шахс маънавиятидаги ўрни. ТДТрУ.2022. Б.522-526
9. Интегральная йога Шри Ауробиндо. М.: 1992. С.265
10. L.A.Valiyev. The philosophy of ancient religious teachings in Ghosh's views. International Scientific Journal. November AҚШ. Volume: 103. 2021 йил P. 683-686 ISSN: 2308-4944 SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS.
11. Parrinder, E.G, “Sri Aurobindo on Incarnation and The Love of God”, Numen, Vol. 11, Fasc. 2 (Jun., 1964), pp. 147-160.
12. Е.С. Крючов. Шри Ауробиндо о духовной трансформации и ее необходимости для духовного возрождения человечества. М.Вестник ТГУ.2011.С.275-278